

התפיסה שקרסה ב-7 באוקטובר היא לא תפיסת בן-גוריון

17.11.2025 | חנן שי | written by

מבוא

בדו"ח האחרון על אירועי ה-7 באוקטובר קבע מבקר המדינה כי באותו יום קרסו שלושה עקרונות יסוד בתפיסת הביטחון הלאומית של ישראל: הרתעה, התרעה והגנה. אשר, לטענתו, עוצבו על ידי דוד בן גוריון. זוהי קביעה שגויה מיסודה, שכן בן גוריון לא עיצב מעולם תפיסה המבוססת על הרתעה או התרעה ואפילו לא על הגנה; הוא התנגד ליסודות אלה במפורש, והתמקד ביסוד אחד בלבד: הכרעה צבאית מהירה ויזומה.

האמת היא שאסון ה-7 באוקטובר אירע דווקא משום שתפיסת בן גוריון נזנחה והוחלפה בתפיסה שמנוגדת לעקרונות היסוד ההיסטוריים והאסטרטגיים שגיבש בן גוריון, והיא שהותירה את ישראל חשופה לכוחותיהם המתמרנים-מסתערים של חמאס וחיזבאללה.

תפיסות ביטחון והגנה לאומיות

תפיסת ההגנה הלאומית (National Defense) עוצבה לאחר מלחמת העצמאות במטרה אחת מרכזית: למנוע הישנות של מלחמה ארוכה, יקרה ועתירת אבדות בנפש וברכוש, כפי שהתרחשה ב-1948.

תפיסת הביטחון הלאומי (National Security) היא תפיסת-על אסטרטגית ורב-ממדית העוסקת בבניין ובמיצוי כלל משאבי העוצמה של המדינה: מדיניים, כלכליים, טכנולוגיים, חברתיים וצבאיים. למימוש יעדים לאומיים, והיא מעולם לא נוסחה במסמך מדיני רשמי;

תפיסת ההגנה הלאומית (National Defense) שאלה מתכוון דוח המבקר, מתמקדת בעיקר במשאב הצבאי ובשאלה כיצד לבנות ולמצות אותו באופן אופרטיבי/יישומי להגנת קיום המדינה, והיא נוסחה ופורסמה במסמכי המדינה.

מדיניות ההגנה הלאומית

בן גוריון הכריז על מדיניות ההגנה הלאומית של ישראל בנאומו בכנסת ב-20 ביוני 1950: "אין בדעתנו לנהל מלחמה" כאשר ניהלנו בתקופה הטרנס-היסטורית. אם יתקיפו אותנו בעתיד, אנו

רוצים שהמלחמה תתנהל לא בארצנו, אלא בארץ האויב? מלחמה זו לא מנהלים על ידי יישובי ספר, אלא על ידי כוחות ניידים ובעוצמת אש חזקה.

נאום זה משקף מדיניות שהיא אמנם הגנתית אך ביסודה התקפית ולא מדיניות הרתעה.

בן גוריון דחה את מושג ההרתעה

עוד לפני הקמת המדינה, בדיונים פנימיים לקראת אפשרות פלישת צבאות ערב, טענו אנשי הש"י (שירות הידיעות של ההגנה) כי מדינות ערב לא יתקפו ? משום שהן מורתעות מהסתבכות עם הבריטים או טרודות בענייניהן הפנימיים, כמו בעיית הכורדים בעיראק. בן גוריון דחה את הערכותיהם, שהתבססו על ניתוח כוונות האויב ומצבו התודעתי, והורה להיערך לפלישה כוללת ? גם אם היא אינה נראית ודאית בעיני המודיעין.

החלטה זו, להתכונן לבלתי נמנע למרות ההנחה שהאויב "מורתע" או "טרוד", היא שבלמה את אסון הפלישה ב-1948 ומנעה תבוסה. בן-גוריון הבין אמת צבאית בסיסית: הרתעה היא השערה סובייקטיבית חמקמקה על מצבו התודעתי של האויב, שאינה יכולה לשמש יסוד אמין להיערכות להגנה. מדינה נבונה מתכוננת למלחמה לאור יכולותיו הפוטנציאליות של האויב ? גם אם נדמה שלא יממש אותן ? ולא על פי הערכות ספקולטיביות של כוונותיו ומצבו התודעתי. עיקרון זה, שדוחה הסתמכות על הרתעה, הפך לבסיס תפיסת ההגנה הלאומית.

אסטרטגיית ההגנה הלאומית

כהשלמה למדיניות שעליה הכריז בן גוריון בכנסת, עוצבה במטכ"ל אג"ס-תכנון, על ידי יובל נאמן ושלוש עשר, אסטרטגיית הגנה לאומית. תפיסה זו, שפורסמה במסמכים מטכ"ליים ('תיק לביא') ב-1954, נשענה על ארבע הנחות יסוד מרכזיות:

1. בהיעדר שלום, סבב מלחמה נוסף הוא רק עניין של זמן ? ביוזמת האויב ובעיתוי שיקבע.
2. לעולם אין להעריך את כוונות האויב או להניח שהוא מורתע, אלא יש להעריך את יכולותיו בלבד.
3. קו המגע בהגנה עלול להיפרץ. לכן, חובה להיערך להכלת האויב שפרץ בשטחי הכלה-הריגה שהוכנו מראש, אליהם יתועלו כוחותיו באמצעות מכשולים קרקעיים, כדי להכניעו או להשמידו בהתקפת נגד.
4. הפתעה בהגנה (אם בעיתוי, במקום או בעוצמה) אינה ניתנת למניעה. ניצול השליטה המוקדמת בשטח לחיזוק קבוע של נכסים חיוניים ולהכנת הנדרש לתיעול האויב לשטחי הכלה, נועד למנוע הכרעה במקרה של הפתעה.

בהתבסס על מדיניות בן-גוריון והנחות יסוד אלה, ולאור חוסר העומק האופרטיבי (ואף הטקטי) של ישראל לאחר 1948 להכלת מתקפה בשטחי המדינה, עוצבה אסטרטגיית הגנה לאומית

צה"ל יסיר איומים אפשריים על ישראל בעודם באיבם, מחוץ לגדר, באמצעות מלחמת מנע יזומה על ידי ישראל ² תוך ניצול מהיר של הזדמנויות מדיניות להוצאתה לפועל.

כדי לממש את אסטרטגיית ההגנה הלאומית, צה"ל נבנה כצבא הכרעה מהירה ו"זולה" יחסית, ערוך תמיד ובמוכנות מבצעית גבוהה לניצול הזדמנויות לתקיפת האויב בעומק שטחיו, כפי שהוא פעל במבצע קדש (1956), מבצע אופרה (1981 להסרת הכור העיראקי), ששת הימים (1967), מבצע של"ג (1982 לסילוק צבא אש"ף מלבנון), מבצע ערצב 19 (1982 לחיסול מערכת הנ"מ הסורית), ומבצע מחוץ לקופסה (2007 להסרת הכור הסורי).

אסטרטגיה חלופית ² דפנסיבית-אופנסיבית (ייזום התקפה מקדימה כאשר ידוע שהאויב עומד לתקוף) ² נפסלה משלוש סיבות מרכזיות:

1. תלותה בהתרעה מודיעינית מצבית (שאסור לסמוך עליה).
 2. חוסר עומק אסטרטגי להכיל מתקפה בשטח ישראל, במקרה שבו לא תתקבל התרעה מראש.
 3. הסיכון שהאויב המותקף ייהנה מייתרונות ההגנה העולים על יתרונות התקפה.
- למרות פסילתה העקרונית, בנסיבות שנוצרו אחרי קדש, האסטרטגיה החלופית אומצה.

המציאות האסטרטגית אחרי 1967

לאחר מלחמת ששת הימים, המציאות האסטרטגית השתנתה לחלוטין עבור ישראל. המדינה זכתה בעומק אופרטיבי משמעותי ² בסיני, ברמת הגולן ובבקעת הירדן ² שאיפשר ליהנות מיתרונות בולטים של פתיחת מלחמה כצד מגן ולשנות את תפיסת ההגנה המסורתית (זו המקושרת למדיניות בן-גוריון) ולעבור להתמודדות עם מתקפה אפשרית בתוך השטחים החדשים שנכבשו.

בהתאם למדיניות החדשה, היה נכון גם לאמץ אסטרטגיית הגנה לאומית דפנסיבית טהורה. אסטרטגיה זו הייתה צריכה לכלול:

- ניצול העומק שנוסף לשם הכנת מכשולים קרקעיים אינטנסיביים.
- היערכות להכלת מתקפת פתע אפשרית בשטחינו על ידי הכוחות הסדירים בלבד.
- לאחר גיוס סדור של כוחות המילואים ² החזרת המצב לקדמותו וברצף העברת הלחימה במתקפת-נגד מאוחרת לשטח האויב לשם הכרעתו והכנעתו המלאים.

שינוי זה לא בוצע, אך תסריט דומה התממש בפועל במלחמת יום הכיפורים (1973). מכיוון שהמדיניות והאסטרטגיה לא שונו וצה"ל לא ניצל את העומק להכנת התסריט מראש, הניצחון

המציאות בעידן הסכמי השלום והנסיגות

לאחר הסכמי השלום עם מצרים וירדן, והנסיגות מדרום לבנון ומעזה, חזרה ישראל למצב של חוסר עומק זהה למצב שהיה ב-1948, למעט בזירת סוריה. במציאות זו, הדרך היחידה להבטיח הגנה הייתה צריכה להיות חזרה למדיניות ההגנה הלאומית של בן-גוריון ולאסטרטגיית הסרת איומים מעבר לגדר במלחמת מנע יזומה על ידי ישראל.

לא רק שהדבר לא נעשה, אלא שבתחילת המאה הנוכחית הוסב צה"ל מצבא הכרעה ^[1] שנועד לשלול מהאויב את יכולתו להילחם באמצעות תמרון יבשתי מהיר לעומק שטחיו ^[2] לצבא הרתעה, באמצעות ירי מנגד ממוקד ורוב עוצמה כדי לשלול ממנו את רצונו להילחם.

מעבר זה ביטל למעשה את האפשרות ליישם כל אסטרטגיית הגנה לאומית: לא ניתן היה עוד ליזום מלחמת מנע או התקפה מקדימה קרקעית לעומק שטחי האויב ובשל חוסר עומק אופרטיבי (ואפילו טקטי) בתוך גבולות המדינה, בוודאי שלא ניתן היה להיערך להגנה לאור אסטרטגיה דפנסיבית טהורה.

כתוצאה מהסבתו של צה"ל לצבא הרתעה שסומך על קבלת התרעה, נותרה ישראל מאז 2016 ללא הגנה של ממש מפני הדרגים המתמרנים-מסתערים שנוספו לחיזבאללה וחמאס ^[3] בדיוק כפי שהתברר ב-7 באוקטובר.

מחדל ההסתמכות על קבלת התרעה מצבית

באסון 7 באוקטובר גם הוכח שוב ושוב כי הסתמכות על "התרעה מוקדמת" ^[4] בניגוד לתפיסת ההגנה הלאומית המקורית, היא מסוכנת ומטעה:

- 1960 ^[5] פרשת רותם: אמ"ן כשל להתריע על כוח צבאי מצרי משמעותי שחדר לעומק סיני.
- 1967 ^[6] מלחמת ששת הימים: אמ"ן שב וכשל להתריע על כוחות מצריים גדולים שחצו את התעלה לעומק סיני.
- 1973 ^[7] מלחמת יום הכיפורים: קריסה מוחלטת של קונספציית ההתרעה, יחד עם תאומתה ^[8] קונספציית ההרתעה.

מתוך לקחים אלה נולד בצה"ל בשלהי שנות ה-80 של המאה הקודמת הכלל: בהיערכות ובכוננות למלחמה צריך להניח ש"צה"ל לא מרתיע ואמ"ן לא יתריע" ^[9] ניסוח שמסכם את שתי הנחות היסוד המרכזיות של תפיסת בן-גוריון. למרבה הצער, חרף אסון 1973 ומאמצי הטמעת לקחי המלחמות בהכשרת המפקדים, ההרתעה ^[10] ותאומתה ההתרעה ^[11] הוטמעו מחדש, והובילו לכשל

מדוע הקביעה בדוח המבקר מצטיירת כשגויה

טעות עובדתית: בן-גוריון מעולם לא דיבר על הרתעה או התרעה כיסודות תפיסת הביטחון [?] עובדה מאומתת עם דר' עמיר בראור [?] חוקר מומחה למשנתו הביטחונית של בן-גוריון. בן-גוריון דבק בעיקרון אחד בלבד [?] הכרעה [?] משום שזהו העיקרון היחיד שניתן להערכה אובייקטיבית ומבצעית במלחמה.

תפיסת "הרתעה[?]הרתעה[?]הכרעה" [?] שאליה נוסף מאוחר יותר הנדבך של "הגנה" [?] אינה פרי הגות צבאית מעמיקה או ניתוח מקצועי של המציאות בהתאם לעקרונות וכללי המלחמה הקונבנציונלית האוניברסליים.

סביר להניח שמדובר בתוצר של זליגת שיח: השיח שנועד למנוע מלחמה גרעינית בין המעצמות בעידן המלחמה הקרה "זלג" אל השיח העוסק במלחמה קונבנציונלית.

ערבוב מושגים זה, המטשטש את הגבולות בין שני סוגי המלחמה [?] הבלתי-קונבנציונלית (המנטרלת את עקרונות המלחמה האוניברסליים) לבין הקונבנציונלית (המבוססת על עקרונות אלו) [?] הוא ככל הנראה הגורם להופעתה של תפיסת ההגנה הלאומית הזו יש מאין בשלהי המאה הקודמת. ייחוס תפיסה זו (הרתעה, התרעה, הכרעה, הגנה) לדוד בן-גוריון הוא לכן שגוי.

הרתעה והתרעה אינן יכולות להוות בסיס לתפיסת הגנה, שכן שתיהן תלויות בהערכות תודעתיות ומודיעיניות שאינן ניתנות לבקרה, אימות או מדידה אובייקטיבית. הכרעה, לעומת זאת, היא מושג מבצעי מוחשי ומדיד [?] צה"ל נועד להכריע את האויב בשטח על ידי שלילת יכולתו להילחם באופן אפקטיבי, לא לשכנע אותו תודעתית מרחוק.

המסקנה הבלתי נמנעת היא אפוא שאסון ה-7 באוקטובר הוא תולדה ישירה של הזנחת יסוד ההכרעה והסבת צה"ל לצבא הרתעה המסתמך על קבלת התרעה מודיעינית:

1. בשל ההסתמכות עלהרתעה[?] בניגוד להנחה כי "צה"ל אינו מרתיע" ובשל ניוון וצמצום הדרג המתמרן-מסתער ועקב כך היכולת להכריע יבשתית [?] צה"ל לא יזם כנראה (בעיקר אחרי פרסום מסמך חומות יריחו), לחץ על הדרג המדיני (כפי שמפקדיו לחצו עליו חזק מאד לפני קדש, ששת הימים, של"ג, אופרה ומחוז לקופסא) להסרת האיומים החמורים בלבנון וברצועה במלחמת מנע יזומה "מחוז לגדר".
2. בשל הסתמכות על קבלת התרעהמודיעינית מצבית [?] בניגוד להנחה כי "אמ"ן לא יתריע" [?] לא הוקם והופעל, כאלטרנטיבה לאי הסרת האיומים "מחוז לגדר" מצד אחד והעדר עומק להכלתם "בתוך הגדר" מצד שני [?] מאמץ החזקהסטטי קשוח, קבוע ורציף "על הגדר". ייעודו היה צריך להיות שבוש וכלימה של

מתקפת פתע אפשרית צפויה על מנת לצמצם ככל האפשר נקודות פריצה בקו המגע; בכך היה מורווח זמן יקר לפינוי האזרחים (בדומה לפינויים ברמת הגולן ב-73) ולהפעלה סדורה של מאמץ הלם משולב (יבשתי ואווירי) להשמדה מיידית של כוחות אויב שפרצו את קו המגע ופעלו "בתוך הגדר".

סיכום

בן גוריון מעולם לא ביסס את ביטחון ישראל על "הרתעה" או "הרתעה" אלא על הכרעה צבאית יזומה, שתמנע מלחמה ארוכה ותגן על היישובים באמצעות העברת הלחימה לשטח האויב והסרת איומים בעודם באיבם.

ההגנה על היישובים קרסה ב-7 באוקטובר דווקא משום שתפיסתו של בן גוריון לא יושמה.

התפיסה שקרסה ועימה ההגנה, היא תפיסה שגויה מקצועית, שבטעות מיוחסת לבן-גוריון.

הלקח ברור ומחייב: ישראל אינה צריכה "לשקם את ההרתעה", אלא להתעלם מהמושג הסובייקטיבי החמקמק הזה ובמקביל גם להיפטר מהצפייה חסרת התוחלת לקבלת הרתעה מודיעינית מצבית. עליה להחזיר את ההכרעה א במלחמת מנע יזומה מחוץ לגדר בגרסה עדכנית למרכז תפיסת ההגנה שלה, כפי שבן גוריון הבין כבר ב-1948.

מהפכות טכנולוגיות ושינויים מכוננים אחרים בשדה הקרב מחייבים גמישות רעיונית רבה יותר מאשר נאמנות דוגמטית ל"טוהר" של תפיסת בן גוריון, אך דבר אחד חייב להיות ברור לחלוטין: עקרונות המלחמה וכלליה האוניברסליים והנחות היסוד שנגזרו מהם ושלאורם תפיסת ההגנה הלאומית המקורית של ישראל עוצבה, תקפים כיום כבימי בן גוריון.